

СУТНІСТЬ ЗАГРОЗ ФУНКЦІОНУВАННЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ І РИЗИКІВ У ЦІЙ СФЕРІ

ЛАГНО Анастасія Андріївна

аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7461-1088>

Анотація. В статті визначена значущість повного і своєчасного виявлення / розпізнавання викликів, загроз і ризиків для забезпечення банківської системи. З'ясовано сутність понять «небезпека», «виклик», «загроза», «ризик», взаємозв'язок між ними. Наведено класифікації різновидів загроз фінансовій безпеці банківської системи та ризиків останньої. Подано переліки викликів і загроз фінансовій безпеці банківської системи. Представлено вимоги до управління ризиками у банківській системі.

Ключові слова: небезпека, виклик, загроза, невизначеність, ризик, схильність до ризиків, банківська система.

Постановка проблеми. Убезпечення функціонування будь-якого економічного агента, в т.ч. комерційного банку (КБ), банківського сектору (БС) і банківської системи загалом можливе великою мірою за повного і своєчасного виявлення / розпізнавання викликів і загроз, усунення ризиків у цій сфері, позаяк їхній поглиблений аналіз уможливорює формування концептуальних засад подальшої розробки обґрунтованої стратегії забезпечення фінансової безпеки (ФБ) банківської системи.

Аннотація. В статті виявлена значимість повного і своєчасного виявлення / розпізнавання викликів, загроз і ризиків для забезпечення безпеки банківської системи. Определены сущность понятий «опасность», «вызов», «угроза», «риск», взаимосвязь между ними. Приведены классификации разновидностей угроз финансовой безопасности банковской системы и рисков последней. Даны перечни вызовов и угроз финансовой безопасности банковской системы. Представлены требования к управлению рисками в банковской системе.

Ключевые слова: опасность, вызов, угроза, неопределенность, риск, подверженность рискам, банковская система.

Для цього необхідно чітко однозначне тлумачення сутності понять «небезпека», «виклик», «загроза», «ризик» і з'ясування їхнього взаємозв'язку і взаємозумовленості та їхнього впливу на безпечність функціонування банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуванням сутності загроз функціонуванню банківської системи і ризиків у цій сфері присвячено праці таких дослідників, як: О. Барановський, І. Бінько, В. Вітлінський, Т. Головач, О. Грищенко, М. Єрмошенко, Я. Жарій, Р. Квасницька, О. Киричен-

ко, В. Лук'янова, М. Маккарті, С. Макуха, Ф. Найт, Л. Перехрест, Н. Різник, З. Сороківська, М. Сунгуровський, Т. Флін, Н. Циганова, Л. Шевченко, В. Шлемко, С. Яременко. Утім, висвітлення питань повного і своєчасного виявлення / розпізнавання викликів і загроз, усунення ризиків у цій сфері для підвищення рівня ФБ банківської системи є логічно незавершеними.

Метою статті є визначення сутності загроз функціонуванню банківської системи і ризиків у цій сфері, їхнього взаємозв'язку з іншими категоріями та впливу на безпечність банківської системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо апріорі під *безпекою* розуміють відсутність небезпеки, захист від неї *стан, за якого не загрожує небезпека, захист від небезпеки*, то під *небезпекою*:

- *процеси, явища, властивості об'єктів, предметів, що здатні в певних умовах завдати шкоди* [1, с.49; 2, с.24];
- *загроза завдання певному суб'єкту чи об'єкту шкоди, імовірність якої близька до здійснення, у зв'язку з чим вона сприймається особою як небезпечно*[3];
- *можливість спричинення шкоди, загрози руйнування, появи небажаних негативних наслідків для розвитку явищ чи процесів* [4, с.14].

Отже *небезпека* – це ймовірність завдання шкоди, зумовлена об'єктивними й суб'єктивними негативними чинниками, а в результаті її реалізації виникнення загрози.

Застосування термінів «*небезпека*» і «*загроза*» зумовлюються використовуваними парадигмами, позаяк обов'язковою передумовою розвитку (а не забезпечення безпеки) в рамках

парадигми самоствердження є *визначення конкретних небезпек, а не загроз безпеці* як у парадигмі захищеності. При цьому в основі діяльності лежить необхідність не «захищеності» інтересів, а їх реалізації [5, с.94-95].

О. Барановський зазначає, що терміни «*загроза*» і «*виклик*» вельми часто використовуються в дослідженнях проблем національної безпеки. Водночас аналіз сучасної наукової літератури показав, що багато авторів не бачать між ними особливої різниці і часто використовують їх як синоніми [6, с.53].

Виклик в різних джерелах тлумачиться, як:

- проблема, яка з певних причин і в певний час набула сильного звучання і загострено сприймається політичною елітою, має, з її погляду, важливе, пріоритетне значення [7, с.25];
- протидія здійсненню захисту, перешкода на шляху до безпечного розвитку [8, с.120];
- вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин; заклик до змагання, до участі в будь-чому; категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок [9, с.136].

За своєю сутністю виклик – це сукупність певних обставин не обов'язково загрозливого характеру, зародковий ступінь формування загрози, поточні явища, процеси, зміни зовнішнього середовища, що безпосередньо не впливають на рівень забезпечення ФБ банківської системи.

Визначаючи *виклик ФБКБ* як *сукупність обставин, які не обов'язково мають конкретно загрозливий характер, але, безумовно, потребують реагування на них (за відсутності реакції*

КБ можливі як сприятливі, так і несприятливі для нього наслідки) [10, с.164], О. Барановський наводить такий перелік викликів функціонуванню і розвитку БС [10, с.156-164]:

- дестабілізація політичної ситуації; суттєвий вплив на діяльність і клієнтську базу якогось КБ перегрупування яких-небудь політичних / бізнесових альянсів у період парламентських чи президентських виборів;
- використання БС в протизаконних цілях, зокрема для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, і приховування інших злочинів;
- низька прозорість діяльності КБ; недостатній рівень ринкової дисципліни, самодисципліни банківського співтовариства;
- недостатня взаємна довіра КБ і населення до КБ;
- неповне розуміння механізму, через який фінансова нестійкість поширюється
- від одного КБ, породжуючи справжню епідемію;
- недостатній рівень упровадження сучасних принципів управління; розробки й затвердження стандартів якості управління в КБ;
- брак чіткої державної економічної стратегії, конкретизації очікувань держави від банківської системи (як банки повинні сприяти економічному розвитку?), мотивацій до розвитку й структурування БС;
- зростання залежності КБ від найбільших позичальників;
- швидке зростання і висока концентрація кредитних портфелів КБ у поєднанні з низькою платіжною культурою і неперевіреною ефективністю процедур кредитного захисту;
- випереджальне зростання роздрібно-банківського бізнесу;

- недостатній рівень індивідуалізації споживання банківських продуктів і послуг, підвищення ролі їхньої якості;
- високий рівень доларизації;
- зниження частки високоліквідних активів у загальних активах БС;
- сумнівна здатність багатьох невеликих КБ протистояти зовнішнім потрясінням;
- «запізнювання регулювання», зумовлене недостатньою ефективністю системи раннього реагування;
- правова, організаційна, інституційна незавершеність реформування фінансово-кредитної сфери.

Поняття «загроза» має цілу низку значень. Одні автори ототожнюють його з поняттям «небезпека» або вважають, що різниця між ними настільки незначна, що нею можна знехтувати. Інші ж – протиставляють їх одне одному. Ближчою до істини, мабуть, є думка, що загроза є найвищим ступенем імовірності перетворення небезпеки з можливості на дійсність, висловленим наміром одних суб'єктів завдати шкоди іншим, демонстрацією готовності здійснити насилля для заподіяння шкоди [6, с.326].

Інтерпретації сутності поняття «загроза» також різняться. Це:

- одна з форм небезпеки [11, с.65];
- явище, чинник (сукупність чинників), що здатні реально створити умови чи стати причиною повної або часткової неможливості реалізації інтересів [1, с.49];
- зовнішні і внутрішні потенційно можливі або реальні події, процеси, обставини або дії осіб, навмисні або ненавмисні, які призводять до втрати власного капіталу підприємства або виникнення умов його банкрутства [12, с.61];

▪ *потенційно можливе заподіяння шкоди суб'єкту господарювання з боку окремих чинників, зумовлених характером економічної діяльності й оточенням* [13, с.15];

▪ *потенційно можлива або реальна дія (бездіяльність), процес, явище, здатні порушити нормальне функціонування банківських установ з огляду на їхні інтереси і завдання та завдати їм моральних або матеріальних збитків* [14].

Відтак, на наш погляд, *загроза ФБ банківської системи* – це перехід *небезпеки* з рівня *можливості* на рівень *дійсності*; *конкретна форма небезпеки*, здатна завдати шкоди наявним інтересам суб'єктів банківської системи (як форми прояву їхніх економічних / фінансових потреб); наявні економічні / фінансові й інші умови й чинники, спроможні прямо чи опосередковано негативно вплинути на ФБ банківської системи. Суспільні ж інтереси в банківській сфері полягають у забезпеченні фінансової стабільності банківської системи загалом і системно важливих КБ зокрема; підвищенні монетизації національної економіки; стабільності платіжної системи і національної валюти; захисті кредиторів і позичальників; зменшенні злочинів. При цьому слід ураховувати, що інтереси цих суб'єктів можуть як не співпадати, так і вступати у протиріччя, що в свою чергу уможливорює підвищення / зниження рівня ФБ банківської системи.

Утім, загрозою може бути *не будь-яка діяльність з негативними наслідками*, оскільки, по-перше, ризикованість і негативні наслідки певних управлінських рішень зумовлені значними коливаннями кон'юнктури ринку банківських послуг, застосуванням

новітніх технологій, а, по-друге, загрози свідомо спрямовані на одержання якоїсь вигоди від дестабілізації і посягань на ФБ банківської системи.

Відтак, характерними ознаками загроз ФБ банківської безпеки є: неодноразовість виникнення, свідомий, зисковий і протиправний характер; спрямованість на завдання шкоди банківській системі.

В свою чергу загрози ФБ банківської системи можуть бути *економічними* (недосконалість структури національної економіки; високий рівень її монополізації, розвитку інфляційних процесів, відсутність належного інвестиційного клімату), *фінансовими* (нестабільність грошового обігу, висока доларизація банківської діяльності, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом) й *інституціональними* (вимушеність суб'єктів банківської системи застосовувати у своїй діяльності формальні правила і неформальні норми).

З огляду на тему нашого дослідження необхідно чітко визначити сутність загроз ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи. Так, О. Барановський під загрозою ФБКБ розуміє [10, с.184]:

▪ *сукупність умов, процесів, наявних і потенційно можливих явищ і чинників, що перешкоджають реалізації інтересів КБ чи створюють їм небезпеку; найбільш конкретну і безпосередню форму небезпеки, коли для КБ обов'язково настануть несприятливі наслідки, якщо не застосовувати ніяких запобіжних заходів;*

▪ *усвідомлені дії або прагнення до них в усіх сферах банківської діяльності і на*

▪ *всіх рівнях управління, що мають на меті завдання шкоди шляхом відкритих і завуальованих розкрадань, зловживань, прорахунки і помилки через некомпетентність, недбалість і бездіяльність керівництва і персоналу КБ.*

А в запропонованій ним Концепції фінансової безпеки КБ в Україні під загрозою фінансовій безпеці КБ він розуміє наявні і потенційно можливі дії (бездіяльність), явища і процеси (чи їх сукупність), що перешкоджають реалізації життєво важливих фінансових інтересів КБ, БС національної економіки, банківської системи, суспільства і держави [10, с.332].

Аналіз літератури, на думку О. Барановського, дозволяє зробити висновок, що виклики відрізняються від загроз низкою важливих характеристик. Суб'єкти забезпечення безпеки мають менше можливостей протидіяти загрозам, ніж викликам. Це пов'язано з тим, що в загрозах протиріччя сторін значно більше загострені, оскільки стосовно них не були своєчасно вжиті необхідні заходи. Ще одна відмінність полягає в тому, що загрози нерідко пов'язані з умовами діяльності, які значною мірою не залежать від волі людини [15, с.60]. Якщо виклик і ризик становлять потенційну небезпеку, то загроза є реальною небезпекою [10, с.184].

При цьому зміст загрози, небезпеки залежить від інтересів різних груп населення, інститутів суспільства і держави і конкретно проявляється лише на рівні забезпечення безпеки країни в усіх сферах життя суспільства [6, с.87].

Значущість класифікації загроз ФБ полягає в тому, що вона дозволяє тверезо оцінити наявну ситуацію, її нега-

тивні моменти і тенденції їх розвитку, згрупувати чинники за їхньою негативною і позитивною дією і на цій основі розробити обґрунтовані рекомендації для прийняття конкретних рішень із забезпечення належного рівня безпеки [10, с.335].

С. Яременко вважає, що класифікація загроз дозволяє зробити висновок про направленість загрози, джерела її виникнення, ступінь і рівень впливу на банківську діяльність, можливість прогнозування, попередження, управління, обсяги можливих збитків, наслідки та масштаби реалізації загрози. При цьому, на її думку, найбільш важливою є класифікація загроз ФБ банківської діяльності за класифікаційною ознакою «об'єкт посягань» [14].

Загрози ФБ банківської системи, на наш погляд, за спрямованістю поділяються на:

- *загрози порушення спроможності банківської системи функціонувати в режимі розширеного відтворення;*
- *загрози необґрунтованої зміни функцій ЦБ (внаслідок покладання на ЦБ відповідальності за сферу державних фінансів і управління державним боргом, що спричиняє зростання небезпеки домінування фіскальної політики уряду над монетарною політикою);*
- *загрози стабільності національної грошової одиниці (внаслідок стрімкого зростання грошової бази ЦБ, що провокує «валютні війни», небезпек інфляційних або дефляційних процесів, зниження об'єктивності оцінки купівельної спроможності валют);*
- *загрози насильницької втрати ФБ банківської системи (внаслідок зовнішньої експансії / експансії впливу, екстремальної криміналізації економіки і суспільства, деформованої соціа-*

льної диференціації суспільства, розвитку територіальних диспропорцій);

- *загрози навмисних протиправних дій і доступу до системи електронних грошей недобросовісних суб'єктів, її зламу, фальсифікації електронних грошей;*

- *загрози деструкції* (порушення структури усталених економічних / фінансових зв'язків в банківській системі).

Загалом класифікація різновидів загроз ФБ банківської системи виглядає таким чином (табл. 1.).

Таблиця 1.

Класифікація різновидів загроз ФБ банківської системи

Класифікаційні ознаки	Різновиди загроз ФБ банківської системи
Відношення до аналізованого об'єкта	внутрішні, зовнішні, транснаціональні, глобальні
Джерела виникнення	загрози від органів законодавчої та виконавчої влади, суб'єктів господарювання, фізичних осіб, недержавних і неформальних структур
Суб'єкти агресії	загрози з боку: конкурентів (вітчизняних і зарубіжних КБ), кримінальних структур і окремих зловмисників, нелояльних співробітників КБ
Особливість прояву	загальні, специфічні (одиночні)
Вид	економічні, соціальні, фінансові, політичні, демографічні, управлінські, правові, кримінальні, адміністративні, кадрові, інформаційні, науково-технологічні, маркетингові, ідеологічні, екологічні, інтелектуальні, психологічні, катастрофічні (природні і техногенні), конкурентні,
Характер впливу	активні, пасивні
Спрямованість	загрози порушення спроможності банківської системи функціонувати в режимі розширеного відтворення; загрози необґрунтованої зміни функцій ЦБ; загрози стабільності національної грошової одиниці; загрози насильницької втрати ФБ банківської системи; загрози навмисних протиправних дій і доступу до системи електронних грошей недобросовісних суб'єктів, її зламу, фальсифікації електронних грошей; загрози деструкції
Особли, причетні до реалізації загроз	загрози від засновників і співробітників КБ, загрози від клієнтів КБ, загрози від партнерів КБ, загрози від конкурентів КБ, загрози від сторонніх осіб
Умотивованість	спонтанні, навмисні
Економічний характер	загрози майнового характеру, загрози немайнового характеру
Види діяльності	загрози операційній діяльності, загрози неопераційній діяльності; загрози у сфері банківської діяльності, загрози у сфері інноваційної діяльності, загрози у сфері консалтингової діяльності, загрози у сфері трастової діяльності; загрози безпеці розрахунково-платіжних операцій
Термін дії	довгострокові, середньострокові, короткострокові; поточні; тимчасові, постійні; нетривалі, тривалі
Реальність	реальні; ті, що формуються; потенційні; очікувані; примарні
Тривалість	тривалі, швидкоплинні
Характер виникнення	об'єктивні, суб'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні
Природа	фундаментальні

Закінчення табл. 1

Ступінь небезпеки	значущі, істотні, допустимі, особливо небезпечні, небезпечні, підвищені, близькі до межі, надлишкові, критичні, катастрофічні
Термін дії	поточні, перспективні
Наявність	наявні, потенційно можливі
Характер впливу	прямі, безпосередні, опосередковані, домінуючі
Характер прояву	виявлені, явні, приховані / латентні
Можливість усунення / реалізації	усунені в повному обсязі / ліквідовані, усунені частково, негативно реалізовані в повному обсязі
Інтереси	загрози національним інтересам в банківській сфері; інтересам КБ, їхніх власників, топ-менеджерів, персоналу, клієнтів, контрагентів
Причинно-наслідкові зв'язки	первинні, вторинні
Рівень управління	загрози ФБКБ, загрози ФББС, загрози ФБ банківської системи, загрози ФБ банківської інфраструктури
Просторовий розмах	глобальні, загальнодержавні, регіональні, місцеві, локальні; індивідуальні, групові
Тривалість дії	постійні, тимчасові (короткострокові, довгострокові)
Повторюваність	хронічні, постійні, раптові, миттєві
Прогнозованість	прогнозовані, непрогнозовані
Стадія	виникаючі, наростаючі, затухаючі; ті, що розвиваються; ті, що загострюються; ті, що стабілізувалися, убутні, зникаючі
Зумовленість	інспіровані загальною соціально-економічною кризою, специфічні
Повторюваність	традиційні, нові
Імовірність	імовірні, малоймовірні, досить імовірні, цілком імовірні, неможливі
Характер зіткнення	паралельні, конфронтаційні, розбіжні, спільні
Ступінь реалізації	не реалізовані, частково реалізовані, реалізовані
Можливість управління	керовані, некеровані; загрози, що можуть бути усунені КБ самостійно; загрози, що важко усуваються; загрози, що не піддаються усуненню

Джерело: складено автором на основі [6, с. 330; 10, с. 189-190] та власних напрацювань

Великого значення у попередженні / нівелюванні / мінімізації загроз ФБ банківської системи набуває їхнє чітке визначення. Відтак, аналізу мають підлягати погляди дослідників на такі загрози.

Наприклад, З. Сороківська *основними внутрішніми загрозами ФБКБ* вважає [16, с. 407]: *некваліфіковане керівництво, помилки в розробленні і впровадженні стратегії КБ; недостатній рівень капіталізації КБ; недотримання економічних нормативів*

ЦБ; недостатнє маркетингове дослідження ринкового середовища, а іноді – його відсутність; низьку кваліфікацію працівників КБ; розголошення інформації, яка є банківською таємницею; недосконалість організації основних банківських операцій, зокрема кредитних, що призводить до зростання проблемних кредитів, а відтак – до порушення виконання КБ своїх зобов'язань перед вкладниками.

Натомість серед зовнішніх загроз ФБКБ дослідниця називає: *недоскона-*

лість нормативно-правової бази; високий рівень інфляції; недовіру до банківської системи; мінливість обов'язкових нормативів; урядові та економічні кризи; недобросовісну конкуренцію на ринку.

В особливу групу дослідника виокремлює загрози ФБКБ в умовах фінансової кризи: *недостатність власних коштів; неповернення виданих кредитів; правова неврегульованість цього напрямку банківської діяльності, а також недосконала оцінка кредитних ризиків; маніпулювання з кредитними картками, банкоматами; проблеми з добором кадрів для роботи з ними; надання фіктивної інформації клієнтами; вторгнення до банківських комп'ютерних мереж; витік ділової інформації; недосконалість структур забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки КБ.*

Джерелом потенційних загроз на поточні потреби в ліквідних засобах є чутливість КБ до зміни процентних ставок. Коли на ринку відбувається зростання процентних ставок, власники можуть вилучати свої кошти з КБ в пошуках більш дохідних їх розміщень. Клієнти-позичальники можуть призупинити звернення за новими кредитами або прискорити використання кредитних ліній за більш низькими, ніж на ринку, процентними ставками [17, с. 246].

Р. Квасницька, І. Доценко і Д. Приступа у результаті ранжування загроз, визначають, що основними загрозами зовнішнього середовища впливу на діяльність окремих КБ є: глобальні або локальні фінансові кризи; падіння попиту на кредити й банківські послуги; рівень недовіри з боку юридичних та фізичних осіб до банківської системи; обсяги рефінансування й розмір

облікової ставки; низький рівень інвестиційної активності в країні, а відповідно і брак інвестиційних коштів. У результаті ранжування внутрішніх загроз, які впливають на ФБ банківської системи, ними визначено основні з них, які впливають на безпеку окремих КБ, а саме: помилковості в стратегічному плануванні і прогнозуванні; нераціональне використання потенціалу КБ; низький рівень прибутковості активів [18, с. 75-76].

На думку О. Барановського, ФБКБ загрожують [10, с. 184-185]: *недосконалість соціально-економічної політики; негативна зміна фінансової ситуації у країні; втрата КБ своєї ніші на ринку банківських послуг; розбалансованість грошових потоків; недостатність власних коштів КБ; цілеспрямований підрив ділової репутації КБ; неповернення виданих кредитів, правова неврегульованість цього напрямку банківської діяльності, а також недосконала оцінка кредитних ризиків; відсутність банків даних про недобросовісних позичальників; маніпулювання з кредитними картками, зокрема «перевищення рахунку» (floor limit), операції з викраденою, загубленою картою, так звана «подвійна прокатка» (виготовлення продавцем кількох копій сліпу, які використовуються згодом для оплати товару) і банкоматами; недосконалість у доборі кадрів для роботи в КБ; надання фіктивної інформації клієнтами; використання фальшивих векселів, ЦП і гарантійних листів; вторгнення до банківських комп'ютерних мереж; витік ділової інформації; недосконалість структур забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки КБ; підвищений ризик для життя і здоров'я зайнятих у банківській сфері внаслідок*

док зростання кримінальної активності; недостатність висококваліфікованих фахівців у банківсько-кредитній сфері у правоохоронних органах; відсутність ретельного аналізу ситуації, невміння обирати партнерів і перевіряти їхню надійність, прогнозувати динаміку розвитку подій на фінансовому ринку; слабкий захист державою фінансово-кредитної сфери, і відсутність міжбанківського інформаційно-аналітичного центру.

До зовнішніх загроз ФБКБ вчений відносить: недосконалість законодавства, підзаконних актів, інструкцій, стандартів; загострення загальної криміногенної обстановки; відкритість ринку банківських послуг для іноземного капіталу; подорожчання ресурсів, що залучаються; конкуренцію; здійснення кредитних рестрикцій, що створюють напруженість у міжнародних валютних і розрахункових відносинах; порушення режиму міжнародної міграції капіталу, що склався, у формі прямих приватних інвестицій; підтримання зовні неконтрольованого вивезення капіталу за межі країни; залежність фінансування дефіциту платіжного балансу та інвестицій для структурної перебудови економіки від надання кредитів, іншої фінансової допомоги МФО, окремими іноземними державами або їх угрупованнями; небезпечне зростання частки іноземного капіталу в БС.

В. Т. Шлемко та І. Ф. Білько серед внутрішніх загроз ФБ держави виокремлюють такі, які можна вважати загрозами ФБ банківської системи [19, с.118-120]: недосконалість і незавершеність національного законодавства у фінансово-кредитній сфері; відсутність достатніх золотовалютних резервів;

високий рівень інфляції; зростання тіньової економіки, посилення її криміналізації, нелегальний вплив валютних коштів вітчизняних підприємців за кордон; штучність курсу національної грошової одиниці. На їхню думку, до зовнішніх загроз у цій сфері належать: значне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо; зростання зовнішнього боргу і нераціональне використання зарубіжних кредитів; втручання міжнародних фінансових організацій (МФО) у національну фінансово-кредитну сферу; залежність вітчизняного фінансового ринку від світового; дефіцит платіжного балансу країни.

О. Махмудов доповнює цей перелік такими внутрішніми загрозами [20, с.372-393]: надмірне кредитування КБ комерційних фірм; фінансове шахрайство; Т. Ковальчук – мінізація грошового обігу; відсутність інтегрованої стратегії розвитку фінансових ринків України; незавершеність системи протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом [21]; М. Єрмошенко – невідповідність національних і регіональних інтересів у фінансово-кредитній сфері; невідповідність національних фінансових інтересів та фінансових інтересів первинних ланок народного господарства; невідповідність між національними інтересами у фінансово-кредитній сфері і міжнародними фінансовими інтересами та фінансовими інтересами інших країн [22, с. 102-103].

О. Васильчишин наводить такі загрози ФБ банківської системи, як [23, с. 76, 80]: високий рівень розвитку тіньових економічних відносин, зокрема тіньового валютного ринку (формування альтернативного до банківських

депозитів напряму заощадження, що в умовах погіршення економічної кон'юнктури призводить до відтоку валютних депозитів; недоотримання прибутку від конверсійних операцій з іноземною валютою; недоотримання фінансових ресурсів у вигляді депозитів юридичних осіб та населення); офшоризація банківської системи.

М. Єрмошенко основними **загрозами БС** вважає [22, с. 212-216]: *низький рівень капіталізації БС; наявність внутрішніх негативних причин, притаманних банківській діяльності; слабкість КБ, їхню роботу в основному з грошовими ресурсами, дефіцит фінансових послуг та інструментів; участь БС в тіньовій діяльності та його криміналізацію; недостатнє законодавче врегулювання банківської діяльності; недостатній контроль за діяльністю КБ з боку ЦБ; характер спрямованості кредитної діяльності БС; низький рівень залучення іноземної валюти і готівки в національній валюті, що на руках у населення; відсутність достатнього золотовалютного запасу; практична відсутність системи страхування депозитів підприємств у КБ; відсутність довіри населення і юридичних осіб до КБ; платіжну кризу і пов'язане з нею використання грошових сурогатів; невідповідність вимог до зростання темпів розвитку БС обсягам реального грошового капіталу для формування коштів КБ; невиправдано високі обсяги коштів КБ, заморожених у формі куплених у держави ОВДП, у т. ч. й реструктурованих урядом у конвертовані ОВДП.*

О. Барановський звертає увагу на існування **загроз ФБ** банківської системи, які остання може сама продукувати [6, с. 532, 751, 794-795]:

▪ *загрозою стійкості національної грошової одиниці може бути домінування кредитів і позик у загальному обсязі іноземних інвестицій, оскільки позикові кошти підуть у повному обсязі, збільшившись на суму відсотків за користування кредитами.* Крім того, з огляду на невеликий обсяг внутрішнього фінансового ринку, **брак інструментів законодавчого регулювання капітальних валютних операцій** може стати реальною загрозою стійкості національної грошової одиниці і фінансової системи в довгостроковому періоді за рахунок додаткового припливу коштів з-за рубежу. **Загроза істотного знецінення національної грошової одиниці негативно впливає на стійкість БС;**

▪ *зі збільшенням державного боргу та гарантованого державою боргу загрозою безпеці у фінансовій сфері є нарощення валового зовнішнього боргу, насамперед, боргів банківського та інших секторів економіки, збільшення обсягів яких у докризовий період було зумовлене недооцінюванням позичальниками ризиків та високою вартістю кредитних ресурсів на внутрішньому ринку;*

▪ *до наявних і потенційних загроз інвестиційній безпеці слід віднести: недосконалу валютну і курсову політику; підтримання високої дохідності фінансових операцій; відсутність ефективних механізмів трансформації заощаджень населення в інвестиції; погану організацію контролю за структурою вкладень, співвідношенням інвестиційного портфеля за ризикованістю і дохідністю.*

Зважаючи на виняткове суспільне значення банківської галузі, надмірне концентрування її ресурсів та ринкової влади створює суттєві загрози – від зниження ефективності банківського обслуговування до втрати ЕБ держави [24, с.174].

Загрозами ФБ банківської системи є й: фінансова глобалізація, нестійкість міжнародних фінансів, зростання тіньової економіки й економічних злочинів, низька довіра до банківської сфери.

О. Васильчишин заявляє, що з позиції банківської безпеки необхідним стає планування можливих загроз та дій системи в момент кризових явищ [25, с. 78]. Проте, на наше переконання, якщо дії слід планувати, то планування можливих загроз є недоречним.

С. Яременко зазначає, що в економічній літературі та банківській діяльності досить часто поняття «ризик», «небезпека» та «загроза» вживаються як синоніми, утім вони є відмінними. Так, термін «ризик» означає можливість виникнення ситуації, яка може призвести до збитків, втрат або негативних наслідків у результаті неправильних рішень або дій. Однак з погляду заподіяння збитків, поняття «ризик» і «загроза» мають відмінності. Ризикуючи, банк не завжди зазнає втрат або збитків, навпаки, якщо ризик виправданий, то він супроводжується отриманням доходів і прибутків. Реалізація загрози ніколи не призводить до отримання доходів і прибутків. Термін «небезпека» прийнято отождествлювати з можливими чи реальними умовами, явищами або процесами, в результаті дії яких існує ймовірність заподіяння шкоди банку чи перспективам його розвитку. Це дозволило дійти висновку, що різниця між небез-

пекою та загрозою визначається перетворенням потенційної можливості заподіяння збитків у реальну дійсність [14].

Від чіткості та обґрунтованості визначення поняття «ризик» залежать вибір підходів, фактів і аналітичного інструментарію у процесі оцінки ризиків, а відтак – рекомендації за її підсумками. Утім, в економічній літературі не вироблено єдиного бачення сутності, трактування рис, ознак і елементів ризику, розуміння його змісту, співвідношення його об'єктивних і суб'єктивних сторін між собою, а також співвідношення змістових понять «ризик-невизначеність», «ризик-загроза» [10, с. 402].

З погляду семантики в європейських мовах ризик інтерпретується як невизначеність і небезпека в різних сферах. Натомість Вольф-Рудігер Гейльман (*Wolf-Rudinger Heilman*) наголошує, що китайський аналог ризику «WEI – LI» поєднує два слова «WEI» – «нещастя» і «LI» – «шанс», тоді як ієрогліфічний знак китайського «WEI» майже повністю відповідає значенню японського «KI» з виразу «KI-KEH» – «випадок, шанс». Відтак, як китайський, так і японський ієрогліфічні знаки означають небезпеку, нещастя [26; 27].

Існують різні погляди на послідовність розміщення елементів у системі діагностики інтенсивності дії негативних чинників впливу на стан безпеки. Так, Н.Нижник, Г. Ситник і В. Білоус розташовують їх у такій послідовності: ризик-загроза-виклик-небезпека [28, с.33-34]. Утім, з такою позицією важко погодитися з огляду на вище здійснений аналіз співвідношення понять «виклик», «небезпека» і «загроза».

Більш обґрунтованою, на наш погляд, є думка, що поняття «ризик» і «загроза» пов'язані таким чином [29, с.275-276]:

- ризик стосовно загрози є *первинним*, тоді як загроза *вторинна і впливає з ризику*;

- ризикуючи, КБ може отримати як *збитки*, так і *доходи*, тоді як реалізація загрози ніколи *не приносить доходів чи прибутків*;

- ризик – *неминучий супутник банківської діяльності*, тоді як загроза *може виникати тільки за наявності певних умов*;

- залежність між рівнями ризику і ФБ обернена: *що вищий рівень фінансового ризику, то нижчий рівень ФБ, і навпаки*.

В умовах фінансових криз / у посткризовий період недостатньо уважне ставлення ризик- і топ-менеджменту банків до факторів, які збільшують *ризик ліквідності*, може негативно вплинути на фінансовий стан установи та її здатність своєчасно виконувати зобов'язання перед клієнтами. Результатом таких недоліків в управлінні ліквідністю окремими КБ може, за ефектом «доміно», стати низька ліквідність усієї банківської системи [17, с.245].

В економічній літературі *ризик* тлумачиться як:

▪ певна *невизначеність* (*ризик* і *невизначеність* часто використовуються як синоніми); об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості, конфліктності [30, с.22];

▪ невизначеність будь-якого виду, пов'язана з непередбачуваними обставинами несприятливого характеру [31, с.225];

▪ загроза, небезпека, дія, причина, можливість появи обставин, рушійна сила, імовірність фінансових втрат і банкрутства, ступінь відхилення фактичного результату від очікуваного [32, с.28];

▪ економічна категорія, яка відображає особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами і невикористаними можливостями [33, с.5].

В свою чергу Ф. Найт наголошував, що аби «розходження між *вимірною* і *невимірною* невизначеністю не стиралися, першу слід позначати терміном «*ризик*», а другу – терміном «*невизначеність*». Термін «*невизначеність*» має на увазі сприятливий результат. Ми говоримо про ризик збитків і про невизначеність виграшу. Але в такому вживанні термінів закладена згубна двозначність, якої необхідно позбутися. Якоюсь мірою виправданням запропонованої спеціалізації термінів може слугувати вживання слова «*ризик*» у зв'язку з вимірюваними невизначеностями чи ймовірностями. Для позначення ризику і невизначеності відповідно можна також використовувати терміни «*об'єктивна*» і «*суб'єктивна*» ймовірність. Практична ж відмінність між категоріями *ризик* і *невизначеності* полягає в тому, що коли йдеться про ризик, розподіл результатів у групі випадків відомий або завдяки апріорним розрахункам, або зі статистичних даних минулого досвіду, тоді як в умовах невизначеності це не так з тієї загальної причини, що ситуація, з якою доводиться мати

справу, досить унікальна і немає можливості сформулювати якусь групу випадків. Найліпше невизначеність можна проілюструвати у зв'язку з винесенням судження чи формуванням думок з приводу майбутнього ходу подій; саме такі думки, а аж ніяк не наукове знання, найчастіше реально управляють нашою цілеспрямованою поведінкою. Якщо ж відомий розподіл різних можливих результатів у групі випадків, то можна позбутися від будь-якої реальної невизначеності, вдавшись до групування чи «об'єднання» випадків» [31, с.225-226].

Я. Жарій і В. Куфаєв виокремлюють різноманітні за сутністю (економічною, юридичною, моральною) ризики: *кредитний, незбалансованої ліквідності, зміни процентної ставки, ринковий, валютний, операційно-технологічний, репутації, юридичний, зловживань, стратегічний* [17, с.244].

Кредитний ризик тлумачиться як:

- *можливість втрат унаслідок нездатності контрагента виконати свої контрактні зобов'язання, наслідки чого вимірюються втратою основної суми заборгованості і невиплачених відсотків за відрахуванням суми відновлених грошових коштів* [34];
- *схильність до втрат, якщо контрагент по угоді не виконує своїх зобов'язань у належний строк* [35];
- *елемент невизначеності при виконанні контрагентом своїх договірних зобов'язань, пов'язаних із поверненням позикових коштів* [36];
- *непередбачувані обставини, що можуть виникнути до кінця погашення позики* [37, с.502].

Кредитний ризик – це ймовірність того, що позичальник чи контрагент КБ не виконає свої зобов'язання на узгоджених умовах / обіцяні грошові потоки від кредитів та ЦП КБ не будуть сплачені повністю / неотримання очікуваного доходу внаслідок дострокового погашення кредиту, недооцінки кредиту порівняно з рівнем ризику, не вибірки / або лише часткової вибірки кредиту чи зміни строків вибірки.

Валютний ризик є ризиком інтегрального характеру, який слід розглядати як [17, с.250]:

- *ризик трансакції*, коли несприятливі коливання курсів іноземних валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій КБ. Оскільки він, як правило, впливає з операцій маркетмейкерства, дилінгу та прийняття позицій в іноземних валютах, цей ризик тісно пов'язаний з ринковим ризиком;
- *трансляційний ризик*, пов'язаний з перерахунком однієї валюти в іншу (величина еквівалента валютної позиції у звітності змінюється в результаті змін обмінних курсів, які використовуються для перерахунку залишків в іноземних валютах у національну валюту);
- *економічний валютний ризик*, що полягає в змінах конкурентоспроможності КБ або його структур, що входять у консолідовану групу і працюють на зовнішньому ринку через суттєві зміни обмінних курсів.

Класифікація різновидів ризиків банківської системи має такий вигляд (табл. 2).

Класифікація різновидів ризиків банківської системи

Класифікаційні ознаки	Різновиди ризиків
Оцінка	теоретичні (що базуються на наукових і технічних оцінках), ефективні (залежать від людського сприйняття)
Тип	універсальні (загальні), систематичні (властиві великій кількості суб'єктів господарювання), специфічні (пов'язані з конкретним ринковим сектором, локальним ринком, сферою, галуззю, компанією, підприємством, професійною діяльністю, центром відповідальності)
Рівень управління	мегаризики (глобальні), метаризики (міждержавних утворень, союзів), сакроризики, мезоризики (міжгалузеві, галузеві, регіональні), мікроризики
Сфера виникнення	виробничі, комерційні, фінансові, функціональні, технологічні
Реалізованість	реалізовані, нереалізовані, потенційно можливі
Характер наслідків	чисті ¹ (прості чи статистичні), спекулятивні ² (динамічні чи комерційні); фундаментальні (з тотальними наслідками), особливі (з локальними наслідками)
Значущість	основні, додаткові, синергетичні
Системність	системні (комплексні), одиничні (несистемні)
Характер виникнення	об'єктивні, суб'єктивні
Форма прояву	явні (видимі), латентні (приховані)
Чинники, що зумовлюють ризики	внутрішні, зовнішні
Ступінь залежності від банків	ризики, залежні від діяльності банків; ризики, не залежні від діяльності банків
Природа виникнення	суб'єктивні, об'єктивні
Причини виникнення	ризики, зумовлені невизначеністю майбутнього; ризики, викликані нестачею інформації; ризики, викликані суб'єктивними чинниками
Час виникнення	ретроспективні, поточні, перспективні
Етап розв'язання проблеми	ризики на етапі прийняття рішення, ризики на етапі реалізації рішення
Ступінь обґрунтованості прийняття ризиків	обґрунтовані, частково обґрунтовані, авантюрні
Характер прийняття рішення про поведінку	ризики, рішення про поведінку за яких приймається індивідуально; ризики, рішення про поведінку за яких ухвалюється колегіально
Обґрунтованість заходів зі зменшення негативних наслідків	виправдані, невиправдані
Характер обліку операцій	ризики за балансовими операціями, ризики за позабалансовими операціями
Рівень впливу	катастрофічні, критичні, надмірні, високі, підвищені, помірні, мінімальні, виправдані; малозначущі, значні, масштабні
Прогнозованість	прогнозовані, непрогнозовані
Прийнятність	прийнятні, неприйнятні / неприпустимі (пов'язані з можливістю завдати збитків)

¹ Чисті ризики характеризуються тим, що вони практично завжди несуть у собі втрати для підприємницької діяльності

² Спекулятивні ризики характеризуються тим, що вони можуть нести в собі як втрати, так і додатковий прибуток для підприємця стосовно очікуваного результату.

Закінчення табл. 2

Тривалість	довгострокові, середньострокові, короткострокові
Систематичність	разові, систематичні
Тип	політичні, економічні, соціальні, фінансові / фінансової кризи, юридичні, інституційні, регуляторні, інфраструктурні, інноваційні, стратегічні, конкурентні, трансляційні (за консолідації активів і пасивів), репутаційні, системні, ризики країни, форс-мажорні (природні, техногенні), психологічні
Вид операцій	ризики активних операцій, ризики пасивних операцій
Характер ризиків	макроекономічні, операцій з готівкою, потоків грошових коштів, вкладання депозитів, кредитні (ризик збитків через неспроможність позичальників і контрагентів виконати свої зобов'язання з повернення; ризик погіршення якості кредитів, наданих позичальниками, що знижує ринкову вартість кредиту), розрахункові / гарантій розрахунків, відсоткові, валютні, боргові, інвестиційні / неодержання інвестицій / прямих фінансових втрат, акціонерні, андерайтингу, дефолту, податкові, операційні, ціннові, інфляційні, втрати / незбалансованої ліквідності, втрати доходності, лізингових операцій, факторингових операцій, впливу капіталу, ринкових коливань / виникнення ланцюгових реакцій, зниження зростання, неочікуваних (ра-птових) зовнішніх шоків, втрати конкурентоспроможності, маркетингові / збутові / взаємодії з контрагентами і партнерами у наданні банківських послуг, ризики аутсорсингу, стратегічні (внаслідок ухвалених чи не ухвалених управлінських рішень)
Можливість оцінки	кількісно оцінювані, кількісно не оцінювані
Можливість протидії	усувні, неусувні
Вплив диверсифікації	ризики, які можна ліквідувати диверсифікацією; ризики, які неможна ліквідувати диверсифікацією
Ситуація	стохастичні (в умовах невизначеності), конкуруючі (в умовах конфлікту)
Мінливість	динамічні, статичні
Ступінь допустимості	ризики, які можна дозволити; ризики, яких не можна допускати і яких не можна дозволяти
Можливість хеджування	ринкові (можуть хеджуватися), неринкові (хеджування неможливе)
Ступінь імовірності	малоймовірні, імовірні, вельми ймовірні, цілком імовірні
Концентрація	концентровані, неконцентровані
Банківська безпека	безпеки; здійснення операцій із легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом
Форми прояву	позитивні, нейтральні (нульові), негативні; односторонні, двосторонні (відхилення в обидві сторони)
Контрольваність	контрольовані, частково контрольовані, неконтрольовані

Джерело: складено автором на основі [10, С.441-442] та власних напрацювань

Схильність КБ до ризиків (ступінь ризикогенності) зумовлюється:

1) їхньою реакцією на імпульси грошово-кредитної політики ЦБ, заяк більш жорстка політика спричи-

няє зниження такої схильності, а більш ліберальна – її підвищення;

2) станом кредитування, оскільки випереджальне скорочення кредитування більш ризикованих галузей за

більш жорсткої грошово-кредитної політики пояснюється зниженням схильності КБ до ризиків внаслідок подорожчання фондування за зростання ринкових ставок;

3) *досконалістю нормативно-правової бази, що регламентує управління ризиками, наявністю досконалих внутрішньобанківських документів у цій сфері;*

4) *станом державного регулювання, пруденційного нагляду і рівнем ризик-менеджменту в усіх ланках банківської системи.*

І. Г. Мішина обґрунтувала доцільність використання поняття **«ризик безпеки»**, сутність якого може бути визначена як *оцінка ймовірності зниження рівня економічної безпеки держави або як збитки, яких зазнає економічний потенціал держави за певний проміжок часу, що буде зав'язати реалізації інтересів суб'єктів економічної безпеки*. Складність і багатогранність категорії *«економічна безпека»* стала передумовою необхідності розроблення критеріїв класифікації видів економічної безпеки, що забезпечує детальне дослідження ризиків, які на неї впливають. Такий підхід дозволив дослідниці зробити два концептуальні висновки: 1) на зміну традиційної категоріальної структури економічної безпеки, яка базується на понятті *«небезпека»*, має прийти нова – *на основі концепції ризику*; 2) *конце-*

пція ризику у стратегії економічної безпеки містить два аспекти: *оцінку та управління ризиком* [38].

О. Васильчишин наголошує на існуванні таких специфічних ризиків, як: *ризик виведення кредитів рефінансування, отриманих від ЦБ, за кордон або використання їх для фінансування діяльності підприємств, які зареєстровані в офшорних юрисдикціях; ризик виведення КБ, частка капіталу яких належить компаніям чи фізичним особам, що зареєстровані в офшорних юрисдикціях, проведення операцій з метою виведення коштів за кордон та відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом* [23, с.77].

Для управління ризиками у банківській системі необхідні: їхнє чітке визначення, усвідомлення суб'єктами ринку банківських послуг, однозначне вимірювання, моніторинг, аналіз, відповідна звітність.

Для визначення стратегії управління ризиками слід урахувати періодичність їхнього виникнення, апетит КБ до ризиків і необхідні витрати на їхні мінімізацію і усунення.

Висновки. Таким чином достеменно з'ясування сутності і різновидів загроз функціонуванню банківської системи і ризиків у цій сфері уможливило розробку й реалізацію стратегій забезпечення ФБ банківської системи.

Список використаної літератури

1. Сунгуровський М. В. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2001. № 3–4. С.46-51.
2. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування / За ред. Б. М. Данилишина. К.: Наукова думка, 2008. 389 с.
3. Безпека бізнесу: інформаційні загрози. URL: [http:// www.academia.org.ua](http://www.academia.org.ua).

4. Шевченко Л. С., Гриценко О. А., Макуха С. М. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування. Х.: Право, 2009. 312 с.
5. Недашковский А. Развитие институтов гражданского общества как фактор укрепления безопасности. *Власть*. 2012. № 5. С.94-96. С. 94–95.
6. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія в 2-х томах. Том 1. Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. К.: УБС НБУ, 2014. 831 с.
7. Бодрук О. С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Монографія. К.: НІПМБ, 2001. 300 с.
8. Різник Н. С. Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки*. 2007. Вип. 66. С.118-123.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
10. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія в 2-х томах. Том 2. Безпека фінансових інститутів. Київ: УБС НБУ, 2014. 716 с.
11. Єрмошенко М. М., Горячева К. С., Аушев А. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: Препринт наукової доповіді. К.: Національна академія управління, 2005. 78 с.
12. Кириченко О. А., Кім Ю. Г. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 12. С.53-65.
13. Орлов П. І., Духов В. Є. Основи економічної безпеки фірми. Х.: Прометей-Прес, 2004. 284 с.
14. Яременко С. М. Забезпечення економічної безпеки діяльності банків: ариф. дис. ...канд. екон. наук: 08.00.08. К., 2010. 25 с.
15. Михайленко А., Груздов С. Поняття угрозы и вызова национальной безопасности. *Обозреватель*. 2011. № 2. С.57-63.
16. Сороківська З. До питання фінансової безпеки банку в умовах світової економічної кризи. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 8. Ч. 1. С.404-408.
17. Жарій Я. В., Куфаєв В. В. Вплив кредитного та валютного ризиків на ліквідність банківської системи України. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2013. № 2. С.244-253.
18. Квасницька Р. С., Доценко І. О., Приступа Д. В. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки банківської установи. *Modern Economics*. 2021. №25. С.73-78.
19. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення. К.: НІСД, 1997. 143 с.
20. Махмудов А. Г. Инвестиционная политика и управление. Донецк: Донбасс, 2000. С. 372–393.
21. Ковальчук Т. Як протидіяти відмиванню брудних коштів. *Урядовий кур'єр*. 2001. 12 грудня. С. 13.
22. Єрмошенко М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 309 с.

23. Васильчишин О. Б. Фінансова безпека банківської системи України в умовах загрозливих тенденцій виведення капіталу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2018. Том 29 (68). №1. С. 73-83.
24. Циганова Н. В. Консолідація банків в умовах структурних трансформацій на фінансовому ринку: дис... на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». К., 2020. 524 с. – С.174.
25. Васильчишин О. Б. Фінансова безпека банківської системи України: дис. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08. – гроші, фінанси і кредит. Тернопіль, 2018. 529 с.
26. Heilman Wolf-Rudinger. *Versicherungs-mathematische Methoden des Risk Management. Blatter. Deutsche Gesellschaft fur Versicherungs-mathematik*. 1989. № 2. P. 141.
27. *Mathematik und Muthos. Versicherungswirtschaft*. 1989. № 12. P. 761.
28. Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) / За заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. Ірпінь, 2000. 304с.
29. Перехрест Л. М. Вплив ризиків і загроз на фінансову безпеку банків. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: глобалізація та євроінтеграція (Збірник наукових праць)*. 2008. Вип. 1 (69). С. 275–276.
30. Лук'янова В. В., Головач Т. В. Економічний ризик. К.: Академвидав, 2007. 464 с.
31. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль: Пер. с англ. М.: Дело, 2003. С. 225.
32. Маккарти М. П., Флинн Т. П. Риск: управление риском на уровне топ-менеджеров и советов директоров: Пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 234 с.
33. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія. К.: КНЕУ, 2004.
34. Caouette J., Altman E. I., Narayanan P. *Managing credit risk: Th e next great fi nancial challenge*. – London: John Wiley & Sons, Inc., 1998. 464 p.
35. Ong M. K. *Internal Credit Risk Models. Capital Allocation and Performance Management*. London: Risk Books, 1999. 343 p.
36. Jorion P. *Value at Risk: the New Benchmark for Managing Financial Risk*. 2 ed. McGrow-Hill, 2001. 544 p.
37. Бернар И. В., Колли Ж. К. Толковый экономический и финансовый словарь. М.: Международные отношения, 1997. С. 502.
38. Мішина І. Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: Автореф. дис. ...канд. екон. наук: спец.: 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. Донецьк, 2007. 17 с.